

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 2025, 53-70

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

**SAFEVİYYE/ERDEBİLİYYE TARİKATI'NIN ANADOLU'YA GİRİŞİ, YAYILMASI;
TEŞKİLATLANMA VE KIZILBAŞLIK HAREKETİNE DÖNÜŞME SÜRECİ (14. VE 15.
ASIRLAR)**

**THE ENTRY AND SPREAD OF THE SAFAVID/ARDABIL SECT TO ANATOLIA; ITS
ORGANIZATION AND TRANSFORMATION INTO THE QIZILBASH MOVEMENT (14TH AND
15TH CENTURIES)**

Kerem ÇAVUŞLU

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Eğitim Müfettişi

keremcavuslu@hotmail.com

 0000-0003-4394-1102

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
01.04.2025

Kabul Tarihi:
(Accepted)
27.06.2025

Yayın Tarihi:
(Published)
30.06.2025

**Anahtar
Kelimeler**
Safeviyye
Tarikatı,
Abdurrahman
Erzincani,
Somuncu
Baba,
Türkmen,
Kızılbaşlık

Keywords
Safavids Sect,
Abd-ar
Rahman
Erzincani,
Somuncu
Baba,
Turkmen,
Qizilbash

Şeyh Safiüddin'in önderliğini yaptığı Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı, Hoca Ali'den itibaren Anadolu coğrafyasında konargöçer bir yaşam süren Türkmen toplulukları arasında hızlı bir şekilde yayılarak taban bulur. Abdurrahman Erzincani ve Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddîn Aksarâyî (Somuncu Baba), Safeviyye/Erdebil tekkesinin Türkmen toplulukları arasında yayılmasında en büyük payı olan Anadolu'daki ilk iki halifesidirler. Bu iki Erdebil halifesi, irşat faaliyetine başlamadan önce Erdebil şeyhi Hoca Ali'ye intisap ederek onun manevi terbiyesinden geçerler. Hoca Ali'den irşat faaliyetleri için icazet alan bu iki halife, Anadolu'ya gelirler. Abdurrahman Erzincani, Erzincan'ı, Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddîn (Somuncu Baba) ise Bursa'yı kendisine hedef olarak seçer. Her iki halifenin çabaları sonucunda, Anadolu'da konargöçer bir yaşam süren Türkmen topluluklarının büyük bir kısmı, Erdebil şeyhinin müridi olurlar. Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya geçtiğinde Türkmen aşiretlerinin büyük bir çoğunluğu bu tarikatın birer üyesi hâline gelmiştir. Osmanlı Sultanı II. Murat dönemine gelindiğinde, Safeviyye Tarikatı'nın Türkmenler üzerindeki gücü fark edilmeye başlanır. Sultan Murat, Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Osmanlı topraklarındaki en etkili ve nüfuzlu halifesi Hacı Bayram Veli'nin sahip olduğu dinî ve siyasi gücünden endişe eder. Bunun üzerine endişelerini gidermek için onu, devletin başkenti Edirne'ye getirir ve sorgular. Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in son yıllarında Kızılbaşlar, siyasi ve askerî nitelikli isyanlar başlatırlar. Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurmasıyla birlikte Anadolu'daki Kızılbaş Türkmen toplulukları, Osmanlı Devleti için bir iç tehdide dönüşür. Osmanlı devlet adamları, yaşanan tüm bu olumsuzluklardan sonra Kızılbaşlık hareketini iç, Safevî Devleti'ni ise dış tehdit olarak görmeye başlarlar.

The Safavids/Ardabiliyye sect, led by Shaykh Safi-ad-Din spread rapidly and found a base among the Turkmen communities living a nomadic life in Anatolia, starting from Khoja Ali. Shaykh Abd-ar-Rahman Erzincani chooses Erzincan and Sheikh Abu Hamid al din Aksarayi (Somuncu Baba) are the first two caliphs in Anatolia, who had the biggest share in the spread of the Safavids/Ardabil lodge among Turkmen communities. Before these two Ardabil caliphs started their guidance activities, they were affiliated with the Ardabil sheikh Khoja Ali and underwent his spiritual upbringing. These two caliphs, who received permission from Khoja Ali for guidance activities, came to Anatolia. Abd-ar-Rahman Erzincani chooses Erzincan and Sheikh Abu Hamid al din Aksarayi (Somuncu Baba) chooses Bursa as his target. As a result of the efforts of both caliphs, most of the Turkmen communities living a nomadic life in Anatolia became the disciples of the Sheikh of Ardabil. When Sheikh Cüneyd moved to Anatolia, the majority of Turkmen tribes became members of this sect. During Ottoman King Murat II., the power of the Safavids sect over Turkmens began to be noticed. Sultan Murat II. Ardabil was worried about the religious and political power of Haji Bayram Wali, the most influential and influential caliph of the sect in the Ottoman lands. There upon, in order to alleviate his concerns, he brought him to Edirne, the capital of the state, and questioned him. In the last years of Ottoman Sultan Bayezid II., Qizilbash started political and military rebellions. With the establishment of the Safavid State by Shah Ismail, Qizilbash Turkmen communities in Anatolia became an internal threat to the Ottoman Empire. After all these negativities, Ottoman statesmen began to see the Qizilbash movement as an internal threat and the Safavids State as an external threat.

Atıf/Cite as: Çavuşlu, K. (2025). Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'ya girişi, yayılması; teşkilatlanma ve Kızılbaşlık hareketine dönüşme süreci (14. ve 15. asırlar). SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 4, 53-70.

© 2025 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Şeyh Zahid'in (ö. 1301) ölümüyle tarikatın başına Şeyh Safî gelmiş ve Zahidiyye Tarikatı artık Safeviyye Tarikatı olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Şeyh Safî'nin başa gelmesiyle birlikte tarikat, zaman içerisinde devletleşme süreci içine girmiştir (Artan Ok, 2024, s. 160). Safeviyye, namıdiğer Erdebiliyye Tarikatı, Şeyh Safiyüddin-i Erdebili (ö.1334) tarafından kurulan ve merkezi Erdebil olan dinî bir harekettir. Safeviyye Tarikatı, zamanla Şeyh Safiyüddin-i Erdebili'nin liderliğinde, başta Horasan bölgesi olmak üzere Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasını siyasi ve askerî yönde etkisi altına almıştır (Artan Ok, 2024, s. 216-217; Baharlı, 2021, s. 100; Savory, 1980, s. 10-11). İlhanlı Devleti'nin son döneminde yaşayan Şeyh Safiyüddin, Müslüman İlhanlı yöneticilerinin kendisine vermiş olduğu siyasi ve iktisadi destek sayesinde çevre bölgelere gönderdiği halifeleri aracılığı ile Safeviyye Tarikatı'nın geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlamıştır.¹

Şeyh Safiyüddin'in vefatının ardından Safeviyye Tarikatı'nın şeyhlik postuna oturan Şeyh Sadreddin-i Erdebili (ö.1397), babasından miras aldığı görevi başarılı bir şekilde yerine getirerek tarikatın nüfuz alanını genişletmeyi başarmıştır.

Şeyh Sadreddin ve sonrasında tekkenin şeyhi olan Şeyh Hoca Ali (ö. 1429) döneminde, Anadolu'ya da halifeler gönderilmeye başlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddin Aksarayî, Anadolu'daki meşhur adıyla Somuncu Baba (ö. 1412) ve Şeyh Abdurrahman Erzincanî Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki ilk halifeleri ve temsilcileridir. Ancak bu iki kişinin dışında başka halifelerin de Anadolu'ya gönderilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Safeviyye Tarikatı, Şeyh Abdurrahman Erzincanî ve Somuncu Baba vasıtasıyla Anadolu'da tanınmaya ve rağbet görmeye başlamıştır. Safeviyye Tarikatı'nın Türkler arasındaki yaygınlığı, Anadolu'da yaşayan konargöçer Türkmen aşiretlerinin de ilgisini çekmiştir. Safeviyye Tarikatı, zaman içerisinde bu toplulukların dinî anlayışlarını etkileyen bir harekete dönüşmüştür.

Somuncu Baba ve Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin yetiştirip çevre Türkmen aşiretlerine gönderdiği halifeler aracılığı ile Anadolu'daki konargöçer Türkmen boylarının kâhir ekseriyeti bu tarikata intisap etmişlerdir. Somuncu Baba'nın en önemli halifelerinden biri olan Hacı Bayram Veli (ö. 1430) döneminde, tarikat ve onun sahip olduğu siyasi nüfuz, Osmanlı sultanı II. Murad'ın (ö. 1451) dikkatini çekmiştir.

Şeyh İsmail'in (ö. 1524) tarikatın başına geçerek (Artan Ok, 2024a, s. 162-164) Akkoyunlu Devleti'ne son verip Safevî Devleti'ni (1501) kurmasıyla birlikte Safeviyye Tarikatı, Osmanlı Devleti için siyasi bir soruna dönüşmüştür. Osmanlı sultanı II. Bayezid (ö. 1512) döneminde, 1511 yılındaki Şahkulu/Baba Halife (Hasan-ı Rumlu, 2020, s. 154-158) İsyanı sonrasında Safeviyye Tarikatı müritleri, devlet için hem iç hem de dış tehdit hâline gelmiştir.² Osmanlı tarihi vesikalarında, Kızılbaş olarak tanımlanan Safeviyye Tarikatı müritleri, Yavuz Sultan Selim ile birlikte iç tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Çalışmamızın amacı, Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'ya girişi, yayılma, teşkilatlanma ve sosyal taban bulma sürecini ortaya koymak, Osmanlı sultanı II. Bayezid'in saltanatının son döneminde yaşanan Kızılbaş nitelikli isyan hareketleri ile olan ilişkisini tespit etmektir. Elde edilen bilgiler, tarihsel-sosyolojik yöntem ışığında yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada, Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu coğrafyasında yayılma ve taban bulma sürecinde Safeviyye Tarikatı halifeleri, Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddin Aksarayî, Anadolu'daki meşhur adıyla Somuncu Baba ve Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin tarihsel rollerine vurgu yaparak bu tarikatın Anadolu'da yerleşik ve konargöçer Türkmen aşiretleri arasında siyasi ve askerî açıdan teşkilatlanma ve askerî bir güce ulaşma imkân ve kabiliyetini tarihsel veriler ışığında değerlendirme hedeflenmiştir. Bu alanda yapılan benzer çalışmalarda, Somuncu Baba, Şeyh Abdurrahman Erzincanî ve onların yetiştirdikleri müritlerin Kızılbaşlık hareketine olan katkılarına yeterince vurgu yapılmadığı tespit edilmiş; bu eksikliğin giderilmesi adına böyle bir çalışma yapma gereği hissedilmiştir. Bu araştırma ile bu konuda yapılan çalışmalara katkı sunmak ve alanda tespit edilen eksikliklerin tamamlanması istenmiştir.

1. Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı

Safeviyye Tarikatı, Şeyh Safiyüddin-i Erdebili'nin (ö. 1334) kurduğu ve onun adıyla anılan bir harekettir. Şeyh İbrahim Zâhid-i Geylânî'nin (ö. 1301) halifesi olarak Erdebil'e yerleşen Şeyh Safiyüddin (Müneccimbaşı, 1285, s.180), Müslüman İlhanlı yöneticileri Gazan Han (ö. 1304), Olcaytu Han (ö. 1316) ve Ebû Said Bahadır Han'ın (ö. 1335) siyasi ve iktisadi desteği (Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 728) sayesinde

¹ Daha fazla bilgi için bk. Baharlı, 2021, s. 98; Handmir, 2002, s. 418; Hasan-ı Rumlu, 2020, s. 393-394; Anonim, Âlem Ârâ-yı Şah İsmail, s. 26; Hinz, 1992, s. 6; Savory, 1980, s. 6 - 8; Artan, 2022, s. 157-165.

² Daha fazla bilgi için bk. Artan, 2022, s. 117-132; Artan Ok, 2024, s. 249-319.

tarikatin nüfuz alanının Horasan bölgesi başta olmak üzere Çin, Hindistan, Gilan, Taberistan, Buhara, Azerbaycan, Türkmenistan, Türkistan, Karahıtay, Seylan, İran, Irak, Suriye, Hicaz, Anadolu ve Rumeli coğrafyasına kadar yayılmayı başarmıştır (Ekinci, 1997, s. 46-51; Şah, 2007, s. 26-61; Yıldırım, 2008, s. 151-159).

Şeyh Safiüddin, vefatından önce oğlu Sadreddin'i kendisinden sonra halife tayin etmiştir. Şeyh Sadreddin (ö. 1397), babasından kurumsallaşmış bir tekke devralmıştır (Müneccimbaşı, 1285, s. 180). Bu tekkenin nüfuz alanı, geniş bir coğrafyaya yayılmış ve binlerce kişi bu tarikata intisap ederek Şeyh Safiüddin'e mürit olmuştur. Şeyh Sadreddin posta oturduğunda, İlhanlı Devleti yıkılma sürecine girmiştir (Durak, 2018, s. 83-84). İlhanlı Devleti'nin yıkılma sürecinin ortaya çıkardığı siyasi istikrarsızlık, Şeyh Sadreddin'i siyasi bir arayışa zorlamıştır (Karadeniz, t.y.-a, s. 6).

Şeyh Sadreddin ve ondan sonra tekkenin şeyhi olan Hoca Ali (ö. 1429) ile birlikte dinî bir hareket olarak ortaya çıkan bu oluşum, siyasi bir yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Şeyh Hoca Ali, tarikatin nüfuz alanı içerisindeki coğrafyada yaşayan tarikat müntesipleriyle ilişkilerini devam ettirirken, bir yandan da yakın bölgelere halifeler göndermeye devam etmiştir (Hinz, 1992, s. 8-9). Hoca Ali'nin vefatının ardından, tekkenin şeyhlik makamına İbrahim (ö. 1447) getirilmiştir (Müneccimbaşı, 1285, s.180).

Şeyh İbrahim, siyasal bir kuruma dönüşen Safevîyye/Erdebîliyye Tarikatı'nı aynı zamanda askerî bir yapıya kavuşturur. O, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timurlular arasında yaşanan siyasi ve askerî mücadelede tarafını seçer ve Timurlular Devleti hükümdarı Şâhruh'un yanında yer alır (Öngören, 2008, s. 460-462; Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 734). Bu hareketiyle, bölgedeki devletler için rakip siyasi ve askerî güç olmaya başlar. Şeyh İbrahim'in, tarikatı siyasi ve askerî bir güce dönüştürmesiyle birlikte "Şeyh" unvanının yanı sıra "Şah" unvanını da kullanmaya başlar (Öngören, 2008, s. 661; Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 734). Şeyh İbrahim ile birlikte tarikat, siyasi ve askerî bir güce dönüşerek siyasallaşmaya başlar. Onun vefatının ardından, kimin tekkenin şeyhi olacağı konusunda sorunlar yaşanır. Şeyh İbrahim'in kardeşi Cafer, kendisini tekkenin şeyhi olarak ilan eder ve Şeyh İbrahim'in oğlu ve kendisinin de yeğeni olan Cüneyd'i tarikatta istenmeyen adam ilan eder. Şeyh Cafer, Cüneyd'in askerî gücünden korkan Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın baskıları sonucunda onu, Erdebil'i terk etmeye zorlar. Şeyh Cafer'in şeyhlik mevkiinde kalabilmesi ise daha çok veya münhasıran devrin hükümdarı Karakoyunlu Cihan Şah'ın kendini tutması ve desteklemesi sayesinde mümkün olmuştur (Müneccimbaşı, 1285, s. 180; Sümer, 1992, s. 7-8).

Erdebil'de yaşama imkânını kaybeden Şeyh Cüneyd (ö. 1460), Anadolu'daki Safevîyye Tarikatı'na mensup Türkmen aşiretlerine sığınır.³ Tarikatın merkezini Erdebil'den Anadolu'ya taşımak için Osmanlı sultanı II. Murad'a (ö. 1451) bir elçi göndererek Kurtbeli'nde kendisine bir yurt verilmesini talep eder. Erdebil Tarikatı'nın Anadolu'daki siyasi nüfuzunun farkında olan Sultan II. Murad, "Bir tahta iki sultan sığmaz." diyerek Cüneyd'in bu teklifini reddeder (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-332).

Osmanlı sultanından umduğunu bulamayan Cüneyd, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınır (Eravcı, 2018, s. 410). Teşkilatlandığı müritleriyle Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanında (Brockelmann, 1995, s. 319) Karakoyunlularla savaşı (Erşahin, 2002, s. 167-168). Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın desteği ile Erdebil'e dönen Cüneyd, amcası Cafer'i bertaraf ederek Safevîyye Tarikatı'nın şeyhi olur. Şeyh Cüneyd, bir süre sonra tarikatı askerî bir karargâha dönüştürür (Hinz, 1992, s. 35). Onun ölümünün ardından müritleri, oğlu Haydar'ı (ö. 1488) şeyh olarak tanırlar (Sümer, 1992, s. 11).

Uzun Hasan'ın himayesinde büyüyen Şeyh Haydar (Artan Ok, 2024, s. 162-163), Uzun Hasan'ın ölümü sonrasında ortaya çıkan siyasi otorite boşluğundan yararlanarak askerî gücünü pekiştirmeye çalışır (Taşgın, 2014, s. 36-37). Karakoyunlu Devleti'nin yıkılmasının ardından Tebriz'i ele geçiren Akkoyunlular, Uzun Hasan'dan sonra şehzadelerin taht kavgalarına maruz kalırlar. Bu süreci iyi değerlendiren Şeyh Haydar, Şirvanşahlarla savaşı (Woods, 1993, s. 300-301). Bölgedeki siyasal boşluktan yararlanarak bir devlet kurma yolunda adımlar atan Şeyh Haydar, son katıldığı savaşta öldürülür (Artan Ok, 2024, s. 160-161). Onun ölümü üzerine oğlu Sultan Ali (ö. 1494), tekkeye şeyh olur. Safevîyye Tarikatı ve onun şeyhi, zamanla Akkoyunlu Devleti için bir tehdiye dönüşür. Şeyh Haydar'ın ölümü üzerine önce Sultan Ali ardında da Şeyh İsmail (ö. 1524), tarikatın lideri olur (İpek vd., 2010, s. 81-82; Savaş, 2002, s. 19-20; Üçer, 2005; Yıldız, 2004, s. 66-69). Şeyh İsmail, şehzadelerinin kendi aralarındaki iktidar kavgasından yararlanarak iyice güçten düşmüş olan Akkoyunlu Devleti'nin başkenti Tebriz'e girer ve Akkoyunlu yönetimine son verir (Uzunçarşılı, 1969, s. 196-

³ Türkmenlerin Anadolu'ya göçü ve yerleşimi konusunda daha fazla bilgi için bk. Cahen, 1980, s. 306-307; Gündüz, 2007, s. 9-39; Kafesoğlu, 2014, s. 96-97; Orhonlu, 1987, s. 13-28; Öden, 1999, s. 1-18; Özdemir, 2017, s. 51-76; Polat, 2004, s. 36-209, 2021, s. 309-344; Refik, 1989, s. 1-244; Sevim, 1988, s. 23-108; Sümer, 1992, s. 117-160, 2012, s. 607-611; Togan, 1981, s. 193-200; Turan, 1973, s. 3-247, 1996, s. 281-289, 1996, s. 37-44; Varlık, 1974, s. 1-23; Wittek, 1986, s. 14-56; Yinanç, 1989, s. 6-8; Münecimbaşı, 1285, s. 180-181.

197). Böylece bölgenin tek hâkimi olur ve şeyhi olduğu tarikatın adıyla anılacak olan Safevî Devleti'ni 1501 yılında kurmayı başarır (Müneccimbaşı, 1285, s. 182-183). Şeyh İsmail ile birlikte dinî bir hareket olarak teşekkül etmeye başlayan Safeviyye Tarikatı (Artan Ok, 2024, s. 216-227), siyasallaşarak devletleşme sürecini tamamlar ve tekkenin şeyhleri, bu tarihten sonra Şeyh-Şah unvanını kullanmaya başlarlar. Tarikatın Şeyhi İsmail, Safevî Devleti'nin Şahı olur (Hinz, 1992, s. 13).

2. Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'daki İlk Halifeleri Şeyh Abdurrahman Erzincanî (ö. 1430) ve Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddîn Aksarâyî (Somuncu Baba) (ö. 1412)

Aynı dönemde yaşamış olan Şeyh Abdurrahman Erzincanî ve Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddîn, Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'daki temsilcileri olarak bilenen kişilerdir (Akgündüz, 2009, s. 31-41; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 74-75,78; Yılmaz, 1996, s. 243-245). Her ikisi de Safeviyye Şeyhi Hoca Ali'den icazet alarak Anadolu coğrafyasına halife olarak gönderilmişlerdir. Abdurrahman Erzincanî, Erzincan'ı kendisine merkez edinmiştir. Burada kurduğu tekke, Erdebil Tarikatı'nın tasavvufî öğretisiyle müritler yetiştirmiştir. Yetiştirdiği bu müritler aracılığı ile Erzincan ve çevresi başta olmak üzere Amasya, Tokat, Çankırı, Adıyaman, Antep, Darend, Elbistan, Maraş ve Malatya bölgesinde yaşayan Türkmen aşiretlerini etkilediği tahmin edilmektedir (Akgündüz, 2009, s. 31-40; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 78). Kaynaklar, onun aynı zamanda Somuncu Baba'nın kayınpederi olduğu, kızını Somuncu Baba ile evlendirdiği ve onu kendisine damat yaptığı yönünde bilgiler de vermektedir (Akgündüz, 2009, s. 31).

Abdurrahman Erzincanî ve Somuncu Baba'nın, aynı zaman diliminde Erdebil'e giderek Şeyh Hoca Ali'den feyz aldıklarını söyleyebiliriz (Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 75-78). Abdurrahman Erzincanî'nin Timur'un Anadolu'yu işgali sonrasında Amasya, Tokat ve Çankırı bölgelerinde irşat faaliyetinde bulunduğu, bir süre sonra da Memlûklü Devleti'ne ait bir bölge olan Balaban'a yerleştiği; Balaban Beyinin kızı ile evlendiği, Gaziantep ve Halep taraflarında yaşamakta olan Barak aşireti arasında pek çok müridinin olduğu; yaz aylarında aşiretle birlikte Balaban'daki Sarıçiçek ve Elbistan'daki Nurhak dağlarına çıktığı söylenmektedir (Akgündüz, 2009, s. 31-35; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 78).

Timur, Ankara Savaşı dönüşünde Erdebil'e uğrayarak Şeyh Hoca Ali ile görüşmüş ve ona gereken hürmeti göstermiş; Erdebil ve çevresindeki köyleri tekkeye bağışlamıştır (Hinz, 1992, s. 9). Bu süreçte, Abdurrahman Erzincanî de bu imtiyazlardan yararlanarak Türkmen aşiretleri arasındaki nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır.

Abdurrahman Erzincanî'nin irşat faaliyetleri sayesinde Memlûk ve Dulkadirîler toprakları içinde yaşayan Türkmen aşiretleri⁴ arasında, Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufî öğretisinin hızlı bir şekilde yayıldığı ve bu sayede Erdebil şeyhlerinin bu bölgelerde yoğun bir mürit tabanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'ya gelen Şeyh Cüneyd'in, önce Karaman, sonra İskenderun bir süre sonra da Canik bölgesini tercih etmesinin sebebi, Safeviyye Tarikatı'nın bu coğrafyada sahip olduğu siyasi ve dinî nüfuzudur (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333).

Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya geldiği dönemde Orta Anadolu, Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan konargöçer Türkmenlerin kâhîr ekseriyeti Safeviyye Tarikatı'na intisap etmiştir. Erdebil'den kovulan Şeyh Cüneyd'in Anadolu'yu tercih etmesinin sebebi, tarikata mensup müritlerin bu bölgedeki yoğunluğudur.⁵

Somuncu Baba'nın da Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufî öğretisini Anadolu'ya taşıyan kişilerden biri olduğu yönünde klasik ve çağdaş kaynaklar ittifak hâlinde dirler (Akkuş, 2018, s. 165-172; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, t.y., s. 103; Hızlı, 1987, s. 263-269; Önder, 1973, s. 78; Sheikh, 2012, s. 313-315; Şahin, 2009, s. 37/377; Taşdemir, 2018, s. 287-297; Taşgın, 2014, s. 24; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 74-75; Taşköprülü-Zâde, 1985, s. 53; Ulu, 2018, s. 99-103). Kaynaklarda, Şeyh Ebû Hâmid Hâmidüddîn Aksarâyî'nin, Erdebil Şeyhi Sadreddin'den ya da onun oğlu Şeyh Hoca Ali'den icazet aldığı ve Anadolu'ya halife olarak gönderildiği yönünde bir kanaat söz konusudur (Akgündüz, 2009, s. 385; Bayramoğlu, 1983, s. 1/19-23; Kesenceli, 2012, s. 145-146; Taşdemir, 2018, s. 27; Taşgın, 2014, s. 24).

Somuncu Baba'nın Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'daki ilk temsilcilerinden birisi olması, Safeviyye öğretisinin onun ve Abdurrahman Erzincanî vasıtasıyla Anadolu topraklarında ilk kez yayılmaya başlamış olabileceği yönündeki kanaatini güçlendirmektedir (Okhan, 1949, s. 43-45). Erdebil Şeyhi tarafından irşat vazifesiyle Anadolu'ya gönderilen Somuncu Baba'nın, Osmanlı Devleti'nin başkenti Bursa'ya gittiği ve orada fırıncılık yaparak Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufî öğretisini yaymaya çalıştığı görülmektedir (Taşdemir, 2011, s. 32-33).

⁴ Dulkadir Beyliğinin sosyal tabanı ve siyasi sınırları için bk. Yinanç, 1989, s. 6-106.

⁵ Daha fazla bilgi için bk. Ekinci, 2010, s. 143-174.

Somuncu Baba'nın Bursa'yı özellikle seçmiş olmasının (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, t.y., s. 103) tesadüfi olmadığını düşünüyoruz. Şeyh Sadreddin ile siyasallaşma sürecine giren tarikatın, onun aracılığı ile Osmanlı topraklarındaki nüfuzunu geniş alana yaymayı amaçladığını, bu nedenle de Bursa'yı Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki merkezi hâline getirmeyi hedeflemiş olabileceğini söyleyebiliriz (Hinz, 1992, s. 7-8; Tuysuz ve Yılmaz, 2019, s. 729-732). Siyasallaşma sürecine giren ve tarikata mürit kazandırmayı hedefleyen Safeviyye Tarikatı ve onun şeyhleri, Anadolu'ya gönderdikleri halifelerinden (Şah, 2007, s. 82-83) aynı amaca hizmet etmesini istemiş olmaları gayet tabii bir durum olarak algılanmalıdır.

Somuncu Baba'nın Bursa'ya geliş amacının, Osmanlı idaresindeki Anadolu coğrafyasında, Safeviyye Tarikatı'na mensup insanlardan müteşekkil bir sosyal taban oluşturmak olduğu söylenebilir (Akgündüz, 2009, s. 56-57). Bursa'da uzun yıllar kalan ve fırıncılık yaparak geçimini sağlamaya çalışan Somuncu Baba, bir süre sonra Bursa'yı terk etmiştir (Taşköprülüzâde, 1985, s. 53-54).

Bursa'nın manevi şahsiyetlerinden olan Emir Sultan'la (ö. 1429) dostluk kuran Somuncu Baba, Ulu Camii'nin açılışında verdiği hutbe ile bir anda ilgi odağı olmaya başlamıştır (Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 75). Ancak bu durum, onun aleyhine birtakım gelişmelere sebep olmuş olmalı ki Bursa'yı terk edip Mekke, Dımaşk, Aksaray ve Darende'ye giderek yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Akkuş, 2018, s. 167; Hızlı, 1987, s. 268-269; Kesenceli, 2012, s. 80-81; Şahin, 2009, s. 377-379; Taşdemir, 2018, s. 295-296). Somuncu Baba'nın irşat görevini yaptığı yıllarda, Safeviyye Şeyhleri Sadreddin ve Hoca Ali tarikatı siyasallaştırma yolunda adımlar atmışlardır. İlhanlıların yıkılmasıyla ortaya çıkan siyasi ve askerî otorite boşluğundan yararlanarak ileride kurulacak olan Safevî Devleti'nin alt yapısını oluşturacak eylemlere başlamışlardır (Hinz, 1992, s. 8,9). Hoca Ali döneminde, bölge Timur'un hâkimiyeti altına girmiş, Erdebil Şeyhi Hoca Ali Timur'la iyi ilişkiler kurarak onun siyasi ve iktisadî desteğini almayı başarmıştır (Eravcı, 2018, s. 409). Ankara Savaşı'ndan (1402) dönen Timur, Şeyh Hoca Ali'nin tavsiyesi üzerine Osmanlı esirlerini serbest bırakmıştır (Şah, 2007, s. 82-84). Emir Timur'un serbest bıraktığı Türkmenler, Erdebil'de "Gence Beyül" mezarının yakınına iskân ettirilmiştir. Böylece "Rumlu Süfileri" olarak tanımlanan bu esirler, artık serbest olup Safeviyye Tarikatı'nın sûfî ve müritlerini oluşturmuştur (Abdâl, 1924, s. 48; Artan, 2022, s. 159; Baharlı, 2021, s. 102; Türkeman & Afşar, Emir Kebir, s. 16).

Hoca Ali'nin Timur'la olan bu ilişkisi (İpek vd., 2010, s. 71; Üçer, 2005, s. 163; Yıldız, 2004, s. 66), Ankara Savaşı öncesinde, Osmanlı hükümdarı Sultan Yıldırım Bayezid'i kuşkulandırmış olabilir. Somuncu Baba'nın, Timur'la iyi ilişkileri olan Şeyh Hoca Ali'nin Osmanlı coğrafyasında halifesi olduğunun (Akgündüz, 2009, s. 56-57) devlet erkânı tarafından öğrenilmiş olması, bir anda Somuncu Baba'yı devlet için bir tehdide dönüştürmüş olma ihtimali vardır. Somuncu Baba'nın bir anda Bursa'yı terk etmesinin (Hızlı, 1987, s. 269) yüklendiği misyonla bağdaşmadığını düşünüyoruz. Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki irşat görevini yürüten bir halifenin, Şeyh'inden habersiz görev yerini terk etmesinde bir takım sebeplerin etkili olduğunu değerlendirilmekteyiz. Ancak ulaşabildiğimiz kaynaklar, Somuncu Baba'nın Bursa'ya geliş ve Bursa'dan ayrılışının sebepleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmazlar.

Osmanlı sultanı II. Bayezid'in saltanat yıllarında ortaya çıkacak olan Kızılbaş isyanlarının⁶ temellerinin Abdurrahman Erzincanî ve Somuncu Baba'nın irşat vazifesiyle Anadolu'ya gelmeleriyle (Akgündüz, 2009, s. 56-57) birlikte atılmış olabileceği düşünülmektedir. Klasik kaynakların (Taşköprülüzâde, 1985, s. 53-55), bu iki kişiden başka bir Erdebil halifesinden bahsetmemesi iddiamızı destekler mahiyettedir. Somuncu Baba'nın Safeviyye Tarikatı şeyhi Şeyh Hoca Ali'nin Anadolu'daki halifesi olduğunun anlaşılmasıyla birlikte halkın ve devlet ricalinin ona karşı tavırlarının değişmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Bayramoğlu, 1983, s. 20-21).

Somuncu Baba'nın Bursa'da kaldığı süre içerisinde gizli bir faaliyet içerisinde olduğunu, yetiştirdiği halifelerini (Akkuş, 2018, s. 167; Hızlı, 1987, s. 267-268; Şahin, 2009, s. 378) Anadolu'nun çeşitli yerlerine özellikle de merkezî yönetimin gözetiminden uzak bölgelerde yaşayan konargöçer Türkmen aşiretlerine gönderdiğini, bu dervişler aracılığı ile Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufî öğretisinin bu topluluklar arasından yaygınlık kazanmış olduğunu söyleyebiliriz (Akgündüz, 2009, s. 62-77; Taşdemir, 2018, s. 292-297).

Şeyh Cüneyd'i Anadolu'yu tercih etmesine ve onun Osmanlı hükümdarı sultan II. Murad'dan Kurtbeli bölgesini istemesine imkân veren güç, Anadolu'da konargöçer Türkmenler arasındaki Safeviyye Tarikatı'nın nüfuzudur.⁷ Uzun yıllar Bursa, Aksaray ve Darende'de irşat faaliyetinde bulunan Somuncu Baba'nın (Bayramoğlu, 1983, s. 20-22; Hızlı, 1987, s. 268-269) Anadolu Kızılbaşlığının teşekkülünde önemli

⁶ Daha fazla bilgi için bk. Hoca Saadetdin Efendi, 1979, s. 42-43,84-85; Münecimbaşı, 1285, s.428-429, 436-437, 440-441; Erkan, 2016, s. 112-216; Akman, 2008, s. 32-77; Artan, 2022a, s. 103-136; Erkan, 2014, s. 78-308.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Âşıkpâşazâde, 2013, s. 330-333; Hinz, 1992, s. 16-22.

bir rol oynadığı tahmin edilmektedir. Bu konuda kesin bir şey söyleyebilecek kadar klasik kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu eksikliğin dinî ve siyasi nedenlerden kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir.⁸

2.1. Somuncu Baba'nın Halifeleri

Somuncu Baba'nın Bursa'da olduğu yıllarda, Emir Sultan (ö. 1429) ve Molla Fenârî (ö. 1434-5) gibi devrin önemli şahsiyetleriyle dostluk kurduğunu biliyoruz (Kesenceli, 2012, s. 147-149). Somuncu Baba'nın Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'da geniş yetkilerle donatılmış bir halifesi olduğunu söyleyebiliriz (Akgündüz, 2009, s. 62-63). Emir Sultan ve Molla Fenârî'nin Somuncu Baba'ya karşı göstermiş oldukları saygının sınırı ve ölçüsü de dikkate alındığında (Okhan, 1949, s. 43-46) bu iki ismin Somuncu Baba aracılığı ile Safeviyye Tarikatı'nın müridi oldukları düşünülmektedir.

Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid döneminde yapılan Ulu Camii'nin açılışı, Cuma günü olmuştur. Yıldırım Bayezid, Emir Sultan'dan Cuma hutbesini okuması ister (Taşköprülüzâde, 1985, s. 53). Emir Sultan, Somuncu Baba'yı devlet erkânına ve halka tanıtmak aynı zamanda bu durumu bir fırsata çevirmek için Somuncu Baba'yı Yıldırım Bayezid'le tanıştıtır. Somuncu Baba'yı padişaha bir veli gibi tanıtan Emir Sultan, Somuncu Baba'nın Cuma hutbesini okumaya daha layık olduğunu, bu görevin ona verilmesin sultandan rica eder (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, t.y., s. 103). Yıldırım Bayezid, aynı zamanda damadı da olan Emir Sultan'ın bu ricasını kırmaz ve Somuncu Baba'ya bu görevi tevcih eder (Akgündüz, 2009, s. 65-66).

Somuncu Baba, bu fırsatı iyi değerlendirir. İlmî kabiliyetini ve birikimini Fatıha Sûresi'ni yedi farklı şekilde tefsir ederek ortaya koyar. Bilgisi ve yorumuyla başta devlet erkânı olmak üzere o esnada camide bulunan devrin ulemasını derinden etkiler (Bayramoğlu, 1983, s. 20). Bu hutbeyle cemaat üzerinde olumlu bir intiba uyandıran Somuncu Baba, bir anda devlet erkânı, ulema ve halkın ilgi odağı hâline gelir ve bu arada da gerçek kimliği açığa çıkar (Taşğın, 2014, s. 24).

Cuma günü camide, cemaat arasında bulunan Molla Fenârî, Somuncu Baba'nın ilmî birikiminden ve yorum kabiliyetinden etkilenir ve onun aracılığı ile Safeviyye Tarikatı'nın müridi olur (Aydın, 2005, s. 245). Bu olaydan sonra gerçek kimliği açığa çıkan Somuncu Baba'nın devlet erkânı için bir tehdit olarak algılanmış olabileceği düşünülmektedir. Onun Bursa'yı terk etmesinin (Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 75) bu muhtemel tehdit algısıyla ilişkili olduğu tahmin edilmektedir. Her ne kadar kaynaklarda, halkın ilgisinden rahatsız olduğu için Bursa'yı terk ettiği yönünde bilgiler olsa da Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufi öğretisini Anadolu'da yayma misyonu ile Bursa'da bulunan Safeviyye halifesinin (Kesenceli, 2012, s. 146-147) elde ettiği bu avantajı amacına ulaşmak için kullanabileceği değerlendirilmektedir. Erdebil Tarikatı halifesinin (Taşdemir, 2011, s. 27-28) bu fırsatı kaçırmaması, elbette ki düşünülemez. Somuncu Baba'nın, halkın Erdebil Tekkesi'ne (Okhan, 1949, s. 43-44; Önder, 1973, s. 78), onun halifesine olan ilgisini, üstlendiği misyonun lehine kullanmak isteyebileceği söylenebilir.

Safeviyye Şeyhleri, halife seçiminde dikkatli davranmışlar, toplum üzerinde etki bırakacak ve tarikata mürit kazandırabilecek bilgi, birikim ve yeteneğe sahip kişileri temsilci seçerek çeşitli bölgelere göndermişlerdir (Ekinci, 1997, s. 101-105). Onlardan istenen şey, gittikleri bölgelerde Safeviyye Tarikatı'nın propagandasını yaparak tarikata mürit kazandırmaktır. Somuncu Baba'dan da aynı şeylerin istenmiş olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu amaçla Bursa'ya gönderilmiş olan Safeviyye halifesi Somuncu Baba (Akkuş, 2018, s. 165; Hızlı, 1987, s. 264-266; İvgin, 1990, s. 87-88; Şahin, 2009, s. 377; Taşdemir, 2018, s. 292), tarikatın hedeflerini gerçekleştirmek için çaba harcamıştır.

Osmanlı devlet erkânının Somuncu Baba'nın gücünü fark ettiklerini, bu gücünden devletin bekası açısından rahatsız olduklarını ve de bu rahatsızlığın bir şekilde Somuncu Baba'ya yansımış olduğu düşünülebilir. Devlet erkânının Somuncu Baba'ya yapmış olabileceğini tahmin ettiğimiz siyasi baskı sonucunda, onun Bursa'yı terk ederek gözden ırak bölgelere çekildiği, propaganda faaliyetlerine buralarda devam ettirdiği ve yaptığı irşat faaliyetleri sonucunda da başta Hacı Bayram Veli gibi pek çok halife yetiştirdiği söylenebilir (Akgündüz, 2009, s. 64-74).

Ankara Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklıktan faydalanan Somuncu Baba, Aksaray ve Darendede bölgesinde propaganda faaliyetlerine hız vermiştir (Taşdemir, 2011, s. 34-35). Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu, Timur'un hâkimiyeti altına girer. Timur'un Erdebil Şeyhi Hoca Ali'ye vermiş olduğu siyasi ve iktisadî destek (Hinz, 1992, s. 9), devlet ricalinin siyasi baskısından kurtulan Somuncu Baba ve Erdebil Tarikatı'na mensup mürit ve dervişlerin rahat nefes almasını sağlamıştır. Bu siyasi ortamı iyi değerlendiren Somuncu Baba ve onun halifeleri, Anadolu'da yaşayan konargöçer Türkmen aşiretleri

⁸ Erpolat, 2020, s. 155-169; Daha fazla bilgi için bk. Savaş, 2002, s. 17-130; Uluerler, 2014, s. 12-35.

arasındaki irşat faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etmişlerdir (Akgündüz, 2009, s. 63-74; Bayramoğlu, 1983, s. 20-25; Sheikh, 2012, s. 313-318; Taşköprülüzâde, 1985, s. 53).

Somuncu Baba, Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'ndan sonra içine düştüğü 11 yıllık fetret devrindeki siyasi ve askerî kargaşadan yararlanarak Safeviyye Tarikatı'nın nüfuz alanını genişletmiştir (Bayramoğlu, 1983, s. 21-22). Kendilerinden sonra bu misyonu devam ettirecek Karamanlı Şeyh Süca' Sultan Sücaüddin Halife, Lârendeli Şeyh Muzafferuddîn, Akşemseddîn, Karaşemseddîn, Akbedreddîn, Muslihiddîn-i Karamânî, Hacı Bayram Veli ve Molla Fenârî gibi önemli şahsiyetleri (Akgündüz, 2009, s. 74) yetiştirerek Safeviyye-Erdebiliyye Tarikatı'nı güçlendirmiştir.

3. Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'da Yayılma Süreci

Somuncu Baba'nın vefatının ardından Hacı Bayram Veli, Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki ikinci halifesi olur (Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 77). Somuncu Baba'nın, ölene kadar Safeviyye Tarikatı Şeyhi Hoca Ali (Şah, 2007, s. 82-84) ile irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz. Hacı Bayram Veli'nin Somuncu Baba'dan sonra halife olarak tayin edilmesinin Somuncu Baba'nın teklifi ve Şeyh Hoca Ali'nin onayıyla gerçekleşmiş olduğunu düşünmek mümkün. Tarikatlardaki veraset ve halife tayin sistemi dikkate alındığında bu görevlendirmenin Safeviyye Tekkesi'nin iç işleyişine (Ekinci, 1997, s. 101-104) uygun olduğu bir vakıdır.

Osmanlı kaynakları (Akgündüz, 2009, s. 64-74; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, t.y.; Taşköprülüzâde, 1985, s. 53-56), ısrarla Somuncu Baba ve onun halifesi Hacı Bayram Veli'yi Safeviyye Tarikatı'ndan bağımsız hareket eden kişiler gibi tanıtsa da bu şahıslar, Şeyh Hoca Ali'yle irtibatlarını kesmemişlerdir. Çünkü bu dönemde, Timur'la Şeyh Hoca Ali arasında iyi bir ilişki söz konusudur (Hinz, 1992, s. 9). Timur, Ankara Savaşı dönüşünde Erdebil'e uğrar, Şeyh Hoca Ali'ye gereken saygıyı gösterir, Erdebil ve çevresindeki köylerin gelirini tekkeye bağışlar. Hatta Şeyh Hoca Ali'nin ricası üzerine esir Osmanlı askerlerini serbest bırakır (Eravcı, 2018, s. 409). Serbest bırakılan esirlerin bir kısmı Erdebil'de kalıp ve Şeyh Hoca Ali'nin müridi olurken, bir kısmı da Anadolu'ya geçerek Safeviyye Tarikatı'nın dervişleri olarak gönüllü irşat görevini üstlenirler (Tuysuz ve Yılmaz, 2019, s. 733). Bu kişilerin Anadolu'daki yerleşik ve konargöçer Türkmen aşiretleri (Gündüz, 2007, s. 9-175; Orhonlu, 1987, s. 12-98; Polat, 2004, s. 36-210; Refik, 1989, s. 1-222; Anadolu'daki Türkmen konargöçerlerle ilgili daha fazla bilgi için bk. Togan, 1981, s. 191-200, 251-259) arasına katılarak bu tekkenin tasavvufi öğretisini yaymışlardır. Emir Timur'un serbest bıraktığı Türkmenler, Erdebil'de "Gence Beyül" mezarının yakınına iskân ettirilmiştir. Böylece "Rumlu Sufileri" olarak tanımlanan bu esirler, artık serbest olup Safeviyye Tarikatı'nın sûfi ve müritlerini oluşturmuştur.⁹

Sultan II. Bayezid devrinde yaşanan Şahkulu ve Nur Halife isyanlarına (Tansel, 1966, s. 248-257) katılan Kızılbaş Türkmenlerin, Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve onların halifelerinin (Bayramoğlu, 1983, s. 20-24) faaliyetleri sonucu olarak Erdebil Tarikatı'na bağlandıklarını söylenebilir. Aksi takdirde bu kadar güçlü bir ordunun kısa süre içinde organize olup, Osmanlı ordusunu yenecek güce ulaşması mümkün değildi. Kanaatimizce Kızılbaşlık hareketi, Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve onların halifeleri aracılığı ile Türkmen aşiretleri arasında taban bulmuş ve Osmanlı Devleti'ni sarsacak bir güce ulaşmıştır (Bayrak, 2004, s. 165-179).

Sultan II. Murad'ın, Safeviyye Tarikatı'nın Erdebil ve çevresindeki siyasi ve askerî faaliyetlerini yakından takip ettiğini görüyoruz. Tahta çıktığı ilk yıllarda, tekkenin Anadolu'daki halifesi Hacı Bayram Veli'yi birkaç kez Edirne'ye çağırır (Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 77). Bu görüşmelerde, Anadolu'da yaşayan Türkmen aşiretleri arasında hızla taban bulan Safeviyye Tarikatı'nın bu topluluklar üzerindeki etkisini anlamaya çalışır (Bayramoğlu, 1983, s. 24-25; Çiftçi, 2012, s. 276-278; Okhan, 1949, s. 47-48).

Hacı Bayram Veli'nin Edirne'ye birkaç kez çağırılmış olması (Ata, 2017, s. 340; Bayramoğlu, 1983, s. 24-29; Küçükkaya, 2016, s. 310; Sönmez, 2017, s. 531-532), Osmanlı sultanının, bu tarikatın siyasi gücünden ciddi şekilde çekindiğini göstermektedir. Çağdaş bazı çalışmalarda, Osmanlı sultanlarının her yıl Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı ve onun Şeyhine "Çerağ Akçesi" gönderdiği yönünde bilgiler mevcuttur (Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 727; Yazıcı, 1966, s. 53). Bu da bize Osmanlı devlet ricalinin Anadolu Türkmen aşiretleri arasında büyük bir nüfuza sahip olan Erdebil Tarikatı ve müritlerinden (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333; Yıldırım, 2008, s. 187-210) ciddi şekilde endişe duyduklarını, olası bir tehlikeyi bertaraf etmek için bu tarikatın şeyhleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştıklarını gösteriyor.

Klasik ve çağdaş kaynakların verdiği bilgilerden, II. Bayezid dönemine kadar Osmanlı topraklarında yaşayan Türkmen aşiretleri arasında Safeviyye-Erdebiliyye Tarikatı'nın baskın bir dinî düşünce akımı olduğu

⁹ Daha fazla bilgi için bk. Abdâl, 1924, s. 48; Artan, 2022, s. 159; Baharlı, 2021, s. 102; Türkeman & Afşâr, Emir Kebir, s. 16.

anlaşılmaktadır (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333; Karadeniz, t.y.-b, s. 54-65; Ocak, 2009, s. 38-56; Sak, 2019, s. 355-363; Soyger, 1999, s. 33-36).

Hacı Bayram Veli öldüğünde, geride Akşemseddin, Yazıcıoğlu Muhammed, Yazıcıoğlu Ahmed Bican, Şeyh Salahaddin, Germiyanoglu Şeyhi, Molla Zeyrek, Eşrefoglu Rumî, Baba Nahnâsî-i Ankaravî (Bakırcı), Akbıyık Meczûb Sultan (Tüccar), Şeyh Emir Sikkînî Ömer Dede, Şeyh Lütfullah, Şeyh Yusuf Hakikî, İnce Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Şeyh Ulvan Şirazi, Kemal Halvetî (Kemal Ummî), Abdülkadir Isfahanî, Ahmed Baba, Şeyh Muslihiddin Halife gibi etkili kişileri halife olarak bırakır (Arslan, 2016, s. 326-345; Bayramoğlu, 1983, s. 48-57; Çelik, 2016, s. 45-82; Karatop, 2012, s. 71-80; Özkan, 2016, s. 348-357; Özköse, 2016, s. 268-274; Sönmez, 2017, s. 526-539; Şahin, 2012, s. 140-147). Bu halifelerin gayretleri sonucunda Safeviyye Tarikatı, Bayramiyye adı altında Anadolu coğrafyasında faaliyetlerine devam eder. Bayramiyye Tarikatı'nın şeyh silsilesi, Şeyh Safiüddin-i Erdebilî'ye kadar uzanır. Erdebil şeyhleri, Bayramiyye Tarikatı silsilesinin ilk halkasını oluşturur (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 21; Bayramoğlu, 1983, s. 60-82; Fidan, 2005, s. 27; Önder, 1973, s. 78).

3.1. Safeviyye Tarikatı ve Anadolu Türkmenleri

Safeviyye-Erdebiliyye Tekkesi, Şeyh İbrahim (ö. 1447) ile birlikte askerî bir güce dönüşür. Şeyh İbrahim'in Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timurlular arasında izlemiş olduğu siyasi ve askerî strateji, zaman içerisinde Erdebil Tekkesi ve şeyhlerini bölge devletleri için bir tehdit unsuruna hâline getirir (Haksever, 2017, s. 517; Karadeniz, 2019, s. 7; Musalı, 2016, s. 18-21; Öngören, 2008, s. 461; Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 733-734). Şeyh İbrahim, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timurlular'ın kendi aralarındaki güç mücadelesinde (Uzunçarşılı, 1969, s. 181-184), zaman zaman taraf değiştirerek tarikatın/tekkenin siyasi ve iktisadi menfaatlerine göre güçlüden yana tavır takınır (Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 734).

Şeyh İbrahim tarikatın başına geçtiğinde, Azerbaycan toprakları güç mücadelesine sahne olmaktaydı. Karakoyunlu hükümdarı Kara İskender, bir yandan kardeşi Cihan Şah, bir yandan da Timurlu Hükümdarı Şâhrûh'la siyasi ve askerî mücadele içerisindeydi.¹⁰ Bu süreçte Erdebil şeyhi Şeyh İbrahim, Timurlu hükümdarı Şâhrûh'u destekler. Buna karşılık Şâhrûh da Kara İskender'e karşı Erdebil Tarikatı ve onun sahip olduğu toprakları himayesine alır (Musalı, 2016, s. 19-20). Cihan Şah'ın Kara İskender'i yenip Karakoyunlu Devleti'nin hükümdarı olunca bu defa da onu destekler. Şeyh İbrahim, müritlerinden oluşan askerî bir birlikle Cihan Şah'ın emrinde Gürcistan Seferi'ne katılarak askerî eylemleri başlatmış olur (Tuysuz & Yılmaz, 2019, s. 734).

Şeyh İbrahim ile birlikte Safeviyye Tarikatı aynı zamanda askerî karargâha dönüşür. Safeviyye şeyhinin bu faaliyetleri, Osmanlı yönetimi tarafından dikkatlice takip edilmiştir. Şeyh İbrahim'den sonra oğlu Cüneyd, tarikatın şeyhi olur (Müneccimbaşı, 1285, s. 180-181). Şeyh Cüneyd, yaşının küçüklüğü sebebiyle amcası Şeyh Cafer'in himayesinde posta oturur. Bir süre sonra Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah ve onun dünürü olan amcası Şeyh Cafer'in baskıları sonucu, şeyhlik makamından ayrılmak zorunda kalır (Hinz, 1992, s. 15). Baskılara dayanamayan Şeyh Cüneyd, Erdebil'i terk ederek Safeviyye Tarikatı'nın en güçlü nüfuz alanı olan Anadolu'ya gelir ve Türkmen aşiretlerine sığınır (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333).

Şeyh Cüneyd, Anadolu'daki Türkmenler arasındaki müritlerinin çokluğuna ve onların Osmanlı topraklarında sahip oldukları siyasi ve askerî güce güvenerek Osmanlı Sultanı II. Murad'dan Kurtbeli'ni kendisine bağışlamasını ister. Amacı, bu bölgeyi tarikatın Anadolu'daki siyasi ve askerî karargâhına dönüştürmektir. Uzun zamandan beri Erdebil şeyhlerinin siyasi ve askerî faaliyetlerini yakından takip eden ve bu konuda her türlü tedbiri almaktan çekinmeyen II. Murad, Şeyh Cüneyd'in asıl niyetinin ne olduğunu bildiğinden "Bir tahta iki sultan sığmaz." diyerek onun bu teklifini reddeder (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330).

Şeyh Cüneyd, Anadolu'daki müritlerini etrafına toplayabilmek ve onlarla iletişime geçmek için yeni arayış içine girer. Safeviyye Tarikatı'na mensup Türkmen obalarının yoğun olarak yaşadığı Karaman bölgesine gider. Toros dağlarında yaşayan Varsak Türkmenlerinden destek almak için bu bölgeyi seçmiştir. Bu bölgede, müritleri aracılığı ile yer edinmeye çalışır. Bu amaçla da Osmanlı toprağı olmayan Konya'daki Sadreddin Konevî dergâhına sığınır. Dergâhta bir süre eğitim alır. Sahabe ve Ehli-i Beyt'in fazileti konusunda dergâhın şeyhi Şeyh Abdullatif ile yaşadığı bir tartışma sonucu dergâhtan kovulur ve Karaman bölgesinde istenmeyen adam ilan edilir (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 331). Şeyh Cüneyd, niyetinin anlaşılması üzerine bu tartışma bahanesiyle Karaman bölgesinden çıkartılmış da olabilir. Bölge, Karamanoğulları toprağıdır. O coğrafyada yaşayan Türkmen konargöçerlerin muhtemelen büyük bir çoğunluğu, Şeyh Cüneyd'in mürididir. Karamanoğlu Mustafa ve Şahkulu İsyanı'nın başladığı bölge (Erkan, 2016, s. 112-216) dikkate alındığında Şeyh Cüneyd'in neden Karaman bölgesini tercih ettiği daha iyi anlaşılır. Ayrıca 1500 Karamanoğlu Mustafa,

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Sümer, 1992a, s. 116-135.

1501 Şahkulu, 1512 Nur Halife, 1520 Bozoklu Celal, 1526 Baba Zünnûn ve Şah Kalender isyanlarının başladığı coğrafya ve bu isyanlara destek veren Türkmen aşiretleri bir bütün olarak incelendiğinde¹¹, Şeyh Cüneyd'in Erdebil'den Anadolu'ya neden geçtiği, Sultan II. Murad'ın Şeyh Cüneyd'in talebini neden reddettiği ve Karamanoğulları toprağından neden çıkarıldığını anlamak kolaylaşır. Anadolu'da tutunamayacağını anlayan Şeyh Cüneyd, Suriye taraflarına gider. Bölgede sıcak karşılanır ve bölge hâkimleri tarafından desteklenir. Bir süre sonra da Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın davet mektubu üzerine Diyarbakır'a gider (Abdâl, 1924, s. 67; Artan, 2022, s. 161; Baharlu, 2021, s. 104; Hinz, 1992, s. 26-27).

16. yüzyılda ortaya çıkan ilk isyanları incelediğimizde, Safeviyye Tarikatı'nın tasavvufi öğretisinin Anadolu'daki konargöçer Türkmen aşiretleri arasında nasıl hızlı bir şekilde yayılarak taban bulduğu anlaşılmaktadır.¹² Bu propaganda faaliyetlerinin, Abdurrahman Erzincanî'nin Erzincan'a, Somuncu Baba'nın ise Bursa'ya gelip yerleşmesiyle başlamış olabileceğini söyleyebiliriz (Taşköprülüzâde, 1985, s. 53-54).

Kimliğinin açığa çıkmasından sonra Somuncu Baba'nın gerçek niyeti devlet erkânı tarafından anlaşıldığı, bundan dolayı üzerinde siyasi baskı olduğu, onun bu baskıya dayanamayarak Bursa'dan ayrılmış olabileceğini değerlendiriyoruz. Bir rivayete göre kimliğinin açığa çıkması üzerine onun; “*Eyvah sırrım faş oldu, dillere düştüm, burada durucu değilim, artık kesret vaki oldu.*” dediği (İvgin, 1990, s. 88; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 75) ve bunun üzerine Bursa'dan ayrılarak izini kaybettiği anlaşılmaktadır (Akgündüz, 2009, s. 66-67).

Yıldırım Bayezid döneminde, muhtemelen sıkı takibe alınan Safeviyye Tarikatı müritleri, Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un Şeyh Hoca Ali'ye karşı takındığı olumlu tavır ve Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nı himaye etmesiyle (Hinz, 1992, s. 9) rahata kavuşmuşlardı. Timur'un, Safeviyye Tarikatı ve şeyhine karşı takındığı bu olumlu tavır, Anadolu'da Safeviyye Tarikatı müntesiplerine siyasi ve iktisadi bir rahatlatma şeklinde yansıdığını söyleyebiliriz. Ankara Savaşı'nın ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlıktan yararlanan Abdurrahman Erzincanî (Akgündüz, 2009, s. 31-40), Somuncu Baba ve onun halifesi başta Hacı Bayram Veli'nin irşat faaliyetlerine hız vermiş olduklarını düşünebiliriz. Şeyh Cüneyd, Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve halifelerinin faaliyetleri sonucu, Safeviyye Tarikatı'na bağlanan Türkmen aşiretlerine sığınmayı tercih etmesi (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333; Münecimbaşı, 1285, s. 3/180-181) bu nedenden dolayıdır.

Klasik Osmanlı kaynakları, Somuncu Baba ve Hacı Bayram Veli hakkında bilgi verirken bu şahısların Safeviyye-Erdebiliyye Tarikatı ve onun şeyhleri ile olan ilişkilerine fazla yer vermeyerek konuyu geçiştirirler (Akgündüz, 2009, s. 55-74; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, t.y., s. 103; Taşköprülüzâde, 1985, s. 53-55). Bayramiyye Tarikatı'nı Safeviyye Tarikatı'ndan bağımsız bir tarikatmış gibi anlatmayı tercih ederler. Somuncu Baba ve Hacı Bayram Veli'nin, Safeviyye şeyhlerinin Anadolu'daki halifeleri ve temsilcileri olduğu, görmezden gelinir (Bayramoğlu, 1983, s. 19-29). Bu ihmalin 16. yüzyılda yaşanan Kızılbaş ayaklanmalarından sonra toplumda oluşan siyasi baskıdan kaynaklanmış olabileceğini değerlendiriyoruz (Bayrak, 2004, s. 165-179; Erkan, 2016, s. 107-379; İpek vd., 2010, s. 101-132; Savaş, 2002, s. 137-173; Üçer, 2005, s. 160-179; Yıldız, 2004, s. 17-31). Bu nedenledir ki klasik ve çağdaş kaynaklar, Bayramiyye Tarikatı'nı Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı ve Kızılbaşlık hareketinden ayırıştırarak farklı bir konuma oturtmayı tercih ederler (Bağgeci & Deniz, 2019, s. 21; Bayramoğlu, 1983, s. 59-82; Eşrefoğlu Rumî, 2002, s. XVIII; Fidan, 2005, s. 27-28; Okhan, 1949, s. 41-78; Önder, 1973, s. 77-81; Taşköprizâde Ahmed Efendi, t.y., s. 74-77).

Osmanlı Sultanı II. Murad'ın, Hacı Bayram Veli'yi Edirne'ye çağırıp sorgulaması, nedensiz değildi. Kaynaklar, bu konunun ayrıntısına girmezler. Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram Veli ile ne konuştuğu, ondan isteklerinin neler olduğu; Hacı Bayram Veli'nin Sultan'a nasıl bir teminat verdiği (Bayramoğlu, 1983, s. 24-34) konusunda yeterli bilgi sahibi değiliz.

Hacı Bayram Veli'nin, Ankara Savaşı sonrasında Timur'un himayesinde Anadolu'daki Türkmen aşiretleri arasında yeniden yoğun bir irşat faaliyetine başladığını söylemek mümkün. Kendisi, Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki halifesi ve temsilcisidir. Temel görevi, Safeviyye Tarikatı'nın öğretisini geniş kitlelere ulaştırmak ve tarikata mürit kazandırmaktır. Zaten var olan propaganda faaliyetlerine, çevre Türkmen aşiretlerine gönderdiği halifeler aracılığıyla hız verir (Arslan, 2016, s. 326-345; Erşahin, 2017, s. 399-411; Karatop, 2012, s. 71-80; Özkan, 2016, s. 348-357; Ayrıntılı bilgi için bk. Özköse, 2016, s. 268-275; Sönmez, 2017, s. 526-539; Şahin, 2012, s. 140-146).

Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid ve devlet erkânının siyasi baskısından kurutulan Safeviyye dervişleri, Timur'un siyasi desteğini de arkalarına alarak Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmen aşiretleri

¹¹ Daha fazla bilgi için bk. Erkan, 2016, s. 233-347.

¹² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Türüt, 2019, s. 63-69.

içerisinde propaganda faaliyetlerini çok rahat bir şekilde yürütürler. Timur'un Ankara Savaşı dönüşü Erdebil'i ziyaret ederek Şeyh Hoca Ali ile görüşmesi, Hoca Ali'nin ricası üzerine Osmanlı esirlerini serbest bırakması ve Erdebil ve çevresindeki köylerin gelirlerini Safeviye Tekkesi'ne bağışlaması (Hinz, 1992, s. 9), bu iddiamızı doğrular diye düşünüyoruz. Bu konuda klasik kaynaklarda (Müneccimbaşı, 1285, s. 3/180), yeterli bilgi olmasa da bazı tarihî veriler üzerinden bu türden yorumlarda bulanabiliriz diye düşünüyoruz.

Karaman'da, ulemanın kışkırtmasıyla Karamanoğlu İbrahim Bey'in istenmeyen adam ilan ederek topraklarından kovduğu Şeyh Cüneyd, önce Toroslarda konargöçer bir hayat süren Varsak Türkmen obasına sığınır. Ancak İbrahim Bey'in baskısı üzerine bu bölgeden ayrılır ve Türkmen aşiretlerinin yoğun olduğunu tahmin ettiğimiz İskenderun bölgesine gider (Ayrıntılı bilgi için bk. Âşıkpaşazâde, 2013, s. 330-333). Onun bu bölgeyi tercih etmesi, burada yaşayan Türkmen aşiretleri arasında kendisine bağlı müritlerinin olmasından dolayıdır. Şeyh Cüneyd'in Anadolu'da gittiği her yerde sığınacak bir yer bulabilmesi, Safeviye Tekkesi'nin Anadolu'da zaman içinde nasıl yayıldığını ve sosyal bir tabana sahip olduğunu bizlere göstermektedir.

İskenderun bölgesinde irşat faaliyetlerine ağırlık veren Şeyh Cüneyd, bu faaliyetlerle Memlük ulemasını rahatsız eder. Bu durumdan rahatsız olan ulema, onu Memlük Sultanı Çakmak'a şikâyet ederler. Şeyh Cüneyd'in siyasi ve askerî hedeflerinden rahatsızlık duyan Memlük Sultanı, Şeyh Cüneyd'i topraklarından çıkarır (Sümer, 1992c). Şeyh Cüneyd, bu sefer de Canik dağlarına çekilir. Kendisine tabi Türkmen aşiretlerinden bir ordu kurar ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı saldırıya geçer (Hinz, 1992, s. 19-20).

Anadolu'daki Safeviye/Erdebiliye Tarikatı'na mensup Türkmen aşiretleri, Şeyh Cüneyd'in etrafında bir araya gelerek siyasi ve askerî bir güce dönüşür. Amasya'da sancak görevinde bulunan Şehzade II. Bayezid'in Trabzon Rum İmparatoruna yardım etmesi sonucu, Şeyh Cüneyd geri çekilmek zorunda kalır. Bunun üzerine Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınan Şeyh Cüneyd, müridlerinden meydan getirdiği askerî birliklerle Uzun Hasan'a destek olmaya başlar (Woods, 1993, s. 149).

Şeyh Cüneyd'in Anadolu Türkmen aşiretleri üzerindeki siyasi ve askerî nüfuzu, onun Anadolu'ya gelmesiyle birlikte oluşmuş değildi. Bu nüfuz, Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve Hacı Bayram Veli gibi Safeviye Tarikatı'na mensup halife ve dervişlerin Türkmen aşiretleri içinde yürüttükleri uzun soluklu irşat ve propaganda faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Sak, 2019, s. 355-363; Sheikh, 2012, s. 313-318; Taşgın & Öner, 2017, s. 492-499; Ulu, 2018, s. 99-102). Şeyh Cüneyd'in ulaştığı bu güç dikkate alındığından, Osmanlı sultanları Yıldırım Bayezid ve II. Murad'ın, Somuncu Baba ve Hacı Bayram Veli'ye karşı tutumlarının nedeninin daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz (Bayramoğlu, 1983, s. 20-29). Her iki Sultan da Safeviye Tarikatı'nın Anadolu'daki askerî ve siyasi nüfuzunu fark etmişler ve gerekli tedbirleri almışlardır. Osmanlı devlet erkânı, Yıldırım Bayezid'den itibaren Safeviye/Erdebiliye Tarikatı'nın halifeleri aracılığı ile Anadolu'da yürüttükleri propaganda faaliyetlerini dikkatle takip etmişler ve zaman zaman gerekli tedbirleri almışlardır (Erşahin, 2002, s. 166; Tansel, 1966, s. 121-122). Ancak bu tedbirler yeterli olmadığı için 16. yüzyıla gelindiğinde, Karamanoğlu Mustafa, Şahkulu, Nur Halife, Bozoklu Celal gibi kişilerin başlatmış olduğu Kızılbaş nitelikli isyanların¹³ ortaya çıkmasına engel olunamayacaktır.

Şeyh Cüneyd'in Uzun Hasan'la girdiği siyasi ve askerî işbirliği, onun dikkatini Erdebil'e yöneltmesini sağlar. Yeniden Erdebil'e gidebilmesi için Uzun Hasan'ın siyasi ve askerî desteğine ihtiyaç duyan Şeyh Cüneyd, uzun uğraşlar sonucu Erdebil'e dönmeyi başarır ve yeniden tarikatın şeyhi olur (Müneccimbaşı, 1285, s. 3/181).

Şeyh Cüneyd'in ölümünün ardından oğlu Haydar (1488), şeyhlik makamına getirilir (Müneccimbaşı, 1285, s. 3/181). Yaşının küçüklüğü sebebiyle amcası Cafer'in himayesine verilir (Ekinci, 1997, s. 82). Karakoyunlu Devleti yıkılmış, bölge Akkoyunlu Devleti'nin egemenliği altına girmiştir (Uzunçarşılı, 1969, s. 184). Şeyh Haydar ile birlikte Kızılbaş kavramı da ortaya çıkmaya başlar. Onun geliştirdiği "Haydarî Taç" Safeviye Tarikatı'nın resmî bir başlığı hâline gelir. On İki İmamı simgeleyen iki parmak genişliğinde on iki dilimden oluşan ve üst kısmı kırmızı olan bu başlık, alttan beyaz bir bezle sarılan ve yukarı doğru sivrilmiş bir börtüdür (Gündüz, 2010, s. 32). Bu başlıktan dolayı Kızılbaş olarak tanımlanan Safeviye Tarikatı müritleri, zamanla Osmanlı toplumunda Safevî Devleti yanlısı Türkmen aşiretlerinin de adı olmuştur (Ocak, 2009, s. 38-56; Roemer, 2006, s. 81-92; Savaş, 2002, s. 23; Soyuer, 1999, s. 33-36; Uluerler, 2014, s. 13-35).

Şeyh Haydar'dan sonra Akkoyunlu Devleti'ni yıkıp yerine Safevî Devleti'ni kuracak güce ulaşan tarikat mensupları, Şeyh İsmail'in 1501 yılında Akkoyunlu Sultanı Elvend'i yenip Tebriz'i ele geçirmesiyle birlikte yeni bir döneme girerler (Yinanç, 1989, s. 89-91). Şeyh İsmail, yeni kurulan Safevî Devleti'nin şahı olur. Şah İsmail, Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenleri kendisine katılmaya ve bulundukları bölgede, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarmaya çağırır (Erşahin, 2002, s. 131; Gündüz, 2010, s. 45-51; Sümer, 1992c, s. 117-

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Erkan, 2016, s. 112-356.

124; Uzunçarşılı, 1969, s. 197; Woods, 1993, s. 265-269). O dönemde Anadolu'da yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar, uzun süren seferler, baskılar, yoksulluk, aşırı vergilerin etkisi ile Türkmen Aşiretleri Şah İsmail'in bu emri yerine getirirler.¹⁴ Kızılbaş Türkmen aşiretleri, toplu olarak Tebriz'e göç ederler (Gündüz, 2010, s. 52-61; Yinanç, 1989, s. 90-91). Anadolu'da kalan Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Şah İsmail'in emri üzerine teşkilatlanarak 1500 yılında Karamanoğlu Mustafa, 1501 yılında Şahkulu, 1512 yılında Nur Halife (Müneccimbaşı, 1285, s. 3/428, 429, 436, 437, 440, 441), 1520 yılında Bozoklu Celal, 1526 yılında Baba Zünnûn ve Şah Kalender adlı şahısların liderliğinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ederler (Erkan, 2016, s. 233-347). Bu isyanların asıl sebebi, Safevîleri desteklemek değildir. Bölgedeki sosyo-ekonomik rahatsızlıkların, baskıların, yoksulluğun, uzun süren seferlerin ve aşırı vergilerin bu ayaklanmaların en önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilir.

Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın halifesi olarak Anadolu'ya gelen Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve onun halifesi Hacı Bayram Veli gibi kişilerin uzun soluklu propaganda faaliyetleri sonucunda, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş olan konargöçer Türkmen aşiretleri, bu tarikatın müridi olmuşlardı. Safeviyye Tarikatı'na mensup bu Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Erdebil Şeyhleri ve onların Anadolu'daki halifeleri aracılığı ile zaman zaman aleni bazen de gizli gizli örgütlenerek Osmanlı Devleti'ni siyasi ve askerî yönden tehdit edecek noktaya ulaşırlar. Yavuz Sultan Selim'in 1512 yılında padişah olmasıyla birlikte Anadolu'daki Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Osmanlı Devleti için bir iç tehdit, bu Türkmenlerin desteklediği ve gönülden bağlı bulundukları Safevî Devleti de bir dış tehdit olarak kabul edilir. Bu iç ve dış tehdit unsurları, Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar meşgul eder (Bayrak, 2004, s. 13-116; Erkan, 2016, s. 233-379; Erpolat, 2020, s. 155-169; Daha fazla bilgi için bk. Savaş, 2002, s. 68-173; Soyser, 1999, s. 33-36; Uluerler, 2014, s. 30-35).

Sonuç

Safeviyye Tarikatı şeyhleri ve onların Anadolu'daki ilk halifeleri olan Abdurrahman Erzincanî ve Somuncu Baba'nın yoğun çabaları sonucunda tekke, Türkmen aşiretleri arasında yayılmıştır. Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'na mensup Türkmenler, Şeyh Cüneyd'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte siyasi ve askerî bir güç olarak örgütlenmişlerdir.

Safeviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki gizli faaliyetlerini ilk fark eden Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid olmuştur. Somuncu Baba'nın gerçek kimliğinin açığa çıkmasıyla birlikte Osmanlı devlet erkânında, Safeviyye Tarikatı'na karşı ilk kuşkular başlamıştır. Devlet erkânının kendisi hakkındaki şüphelerinden rahatsız olan Somuncu Baba, Bursa'yı terk ederek önce Darende'ye Ankara Savaşı sonrasında da Aksaray'a yerleştiği tahmin edilmektedir. Ankara Savaşı'nın ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlıktan yararlanan Abdurrahman Erzincanî, Somuncu Baba ve onların halifelerinin Anadolu'daki Türkmen aşiretleri arasındaki irşat faaliyetlerine hız vererek teşkilatlanma sürecine hızlandırmışlardır.

Osmanlı sultanı II. Murat tahta çıktığında, Erdebil Tarikatı'nın en güçlü halifesi olan Hacı Bayram Veli'nin Kızılbaşlar üzerindeki nüfuzunu fark ettiğini ve bu nedenle onu Edirne'ye getirterek niyetini sorguladığı düşünülmektedir.

Osmanlı sultanı II. Bayezid devrine kadar siyasi ve askerî açıdan teşkilatlanmalarını tamamlamayı başaran Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenlerin, Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurmasıyla birlikte onun talimatı doğrultusunda isyan çıkardıkları görülmektedir.

Kızılbaş nitelikli isyanlar sonrasında Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla birlikte Kızılbaşlık hareketi, Osmanlı Devleti için bir iç tehdiye, onların bağlı oldukları Safeviyye-Erdebiliyye Tarikatı'nın şeyhi Şeyh/Şah İsmail ve onun kurduğu Safevî Devleti de dış tehdiye dönüşmüştür.

Abdurrahman Erzincanî ve Somuncu Baba, Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'da tanınmasında ve Türkmenler arasında yayılmasında büyük çaba gösteren iki büyük Safeviyye halifeleridir. Onlar ve onların yetiştirdiği halifeler/dervişler aracılığı ile konargöçer Türkmen aşiretleri, Erdebil Tarikatı'na bağlanmışlardır. Kaynaklar, Somuncu Baba ve onun en güçlü halifesi Hacı Bayram Veli'nin Safeviyye Tarikatı ve daha sonra ortaya çıkan Kızılbaşlık hareketiyle bağlantısını kurma konusunda oldukça isteksiz davranmışlar, siyasi nedenlerden dolayı Bayramiyye Tarikatı'nı bağımsız bir hareket gibi tanımlamayı tercih etmişlerdir. Özellikle de Yavuz Sultan Selim sonrasında devletin, Kızılbaşları ve Safevî Devleti'ni iç ve dış tehdit olarak algılaması, Bayramiyye Tarikatı mensuplarını tedirgin etmiştir. Bu tarihten sonra Bayramiyye Tarikatı ve onun şeyhlerinin Kızılbaşlık hareketinden ayrı bir oluşum içine girmişlerdir. Ancak Bayramiyye Tarikatı mensupları, her ne kadar siyasal olarak Safeviyye Tarikatı ile ilişkilerini kesmiş olsalar da, tasavvufi öğreti olarak bu tarikatın geleneğine ve onun şeyhlerine bağlı kalmayı sürdürmüşlerdir.

¹⁴ Daha fazla bilgi için bk. Artan Ok, 2024, s. 249-311.

Kaynakça

- Abdâl, Ş. H. (1924). *Silsilet'ün-Neseb*. İran.
- Akgündüz, A. (2009). *Arşiv belgeleri ışığında Somuncu Baba ve neseb-i âlîsi (yüce nesebi)*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akkuş, M. (2018). *Somuncu Baba ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin etki alanı*. Arnoğlu, İ. E. (Ed.). *Hacı Bayrâm-ı Velî* (165-173) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserler Dizisi.
- Akman, E. G. (2008). *Onaltıncı asır Osmanlı toplumunda belli başlı Kızılbaş isyanları* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, S. (2016). Hacı Bayram Veli'nin yetiştirdiği halifeler. Haksever, A. C. (Ed.). *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği.
- Artan, M. (2022a). Şahkulu ayaklanmasında Mehdi söylemi ve hicrî 1000 yılı üzerinde bir değerlendirme. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 25, 103-136.
- Artan, M. (2022b). *Türk-İslam düşüncesinde Mehdilik: Osmanlı Devleti'nde Şahkulu örneği* [Doktora Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artan Ok, M. (2024a). Karizmatik lider bağlamında Şah İsmail. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 30, 154-174.
- Artan Ok, M. (2024b). *Mehdilik ve Şahkulu ayaklanması*. Alfa Yayınları.
- Âşıkpaşazâde. (2013). *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*. Öztürk, N. (Ed.). Bilgi Kültür Sanat.
- Ata, R. (2017). Osmanlıya karşı Hacı Bayram Veli ve Somuncu Baba'nın tutumu. Cebecioglu, E. (Ed.). *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Neşriyat.
- Aydın, İ. H. (2005). Molla Fenârî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 30, 245-248) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağçeci, M. & Deniz, R. (2019). *Şeyh İbrahim Tennurî ve Gülşen-i Niyâz*. Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baharlı, İ. (2021). *Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık*. Kitabevi Yayınları.
- Bayrak, M. (2004). *Ortaçağ'dan Modern Çağ'a Alevilik*. Öz-Ge Yayınları.
- Bayramoğlu, F. (1983). *Hacı Bayram-ı Velî yaşamı-soyun-vakfı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Brockelmann, C. (1995). *History of the Islamic peoples* (Joel, C. & Perlmann, M. Çev.). Munshiram Manoharlal Publisher Pvt. Ltd.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. (t.y.). *Osmanlı müellifleri (1299-1915)*. Yavuz, A. F. & Özen, İ. (Ed.). Meral Yayınevi.
- Cahen, C. (1980). *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*. (Moran, Y. Çev.). E Yayınları Tarih Dizisi.
- Çelik, İ. (2016). Hacı Bayram-ı Velî'nin yaşadığı dönemde tasavvufi hayata genel bir bakış. Haksever, A. C. (Ed.). *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği.
- Çiftçi, S. (2012). Sûfi-Devlet ilişkilerinde bir model olarak Hacı Bayrâm-ı Velî tecrübesi. *Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu*, (275-282) içinde. TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Durak, N. (2018). İlhanlılar. *İslam tarihi ve medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II*. Siyer Yayınları.
- Ekinci, M. (1997). *Erdebil Tekkesi'nin kuruluşu gelişmesi ve Anadolu'daki dinî ve siyasi faaliyetleri* [Doktora Tezi]. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, M. (2010). Safeviyye Tarikatı ve Türkmenler üzerindeki rolü. Bulut, H. İ. (Ed.). *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü* (143-173) içinde. Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Eravcı, M. (2018). Safeviler. *İslam tarihi ve medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II*. Siyer Yayınları.
- Erkan, Ü. (2014). *16. yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş ayaklanmaları* [Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkan, Ü. (2016). *16. yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş ayaklanmaları*. Araştırma Yayınları.
- Erpolat, M. S. (2020). XVI. yüzyılın başlarında tutulan tahrir defterlerinde Kızılbaşlara dair notların tarih açısından önemi. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 22.
- Erşahin, S. (2002). *Akkoyunlular siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal tarih*.
- Erşahin, S. (2017). Devlet dergâh ilişkileri: Hacı Bayram-ı Velî Dergâhı-Akkoyunlu Devleti ilişkileri örneği. Cebecioglu, E. (Ed.). *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Neşriyat.
- Eşrefoğlu Rumî. (2002). *Tarikatnâme*. Keskinkılıç, E. (Ed.). Gelenek Yayıncılık.
- Fidan, M. (2005). *İbrahim Tennuri hayatı ve eserleri*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- Gündüz, T. (2007). *Anadolu'da Türkmen aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"*. Yeditepe Yayınevi.
- Gündüz, T. (2010). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. Yeditepe Yayınevi.
- Haksever, A. C. (2017). Şeyhlikten şahlığa Safevîlik ve 15. yüzyıl Osmanlı siyasetinde tarikatlar. Cebecioğlu, E. (Ed.). *II. Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. (511-524) içinde. Kalem Neşriyat.
- Handmir, G. (2002). *Tarih-i Habib'üs-Siyer*. Hümâyî, C. (Ed.). (1-4). Kitabhane-i Hayyam.
- Hasan-ı Rumlu. (2020). *Absenü't-Tevârih*. (Öztürk, M. Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hınz, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. yüzyılda İran'ın milli bir devlet hâline yükselişi*. (Bıykoğlu, T. Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hızlı, M. (1987). Somuncu Baba (öl. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Aksarâyî). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 263-271.
- Hoca Saadetin Efendi. (1979). *Tâcü't-Tevârih*. Parmaksızoğlu, İ. (Ed.). (1-5). Milli Eğitim Basımevi.
- İpek, Y. vd. (2010). *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevîlik*. Bizim Kitaplar.
- İvgin, H. (1990). Hacı Bayram-ı Velî'nin Somuncu Baba ile münasebetleri. 1. *Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*. Ankara İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Selçuklular ve Selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*. Ötüken Yayınevi.
- Karadeniz, Y. (2014). Safevî Devleti'nin kuruluşu meselesi: Kızılbaşların ortaya çıkışı. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 53-67.
- Karadeniz, Y. (2019). Erdebil Tarikati'nden Safevî Devleti'ne siyasallaşma süreci ve meşruiyet meselesi. *Akademik MATBUAT*, <http://dergipark.gov.tr/matbuat>, 3(1), 1-16.
- Karatop, B. (2012). Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Gelibolu'daki müridleri: Yazıcızâde Mehmed ve Ahmed Bîcân. *Hacı Bayrâm-ı Velî Uluslararası Sempozyumu*, (71-80) içinde. TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Kesenceli, R. (2012). Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba) Hazretlerinin menkıbevi hayatından kesitler. 10. *Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Kültür Etkinlikleri Sempozyum Tebliğleri* (143-155) içinde. Nasihat Yayınları.
- Küçükkaya, M. A. (2016). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Hacı Bayram-ı Velî ve tarikat. Haksever, A. C. (Ed.). *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği.
- Musalı, N. (2016). Şeyh İbrahim Safevî döneminde Erdebil Tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 80.
- Müneccimbaşı, D. A. D. b. L. (1285). *Sahâifü'l-abbâr fî tercümeti câmi'd-diüel*. (Ahmet. b. M. eş-Şâir Nedim, Çev.). (1-3). Matba-i Âmire.
- Ocak, A. Y. (2009). Babailer isyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm heterodoksisinin doğuşuna kısa bir bakış. Ocak, A. Y. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* (38-57) içinde. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Okhan, M. A. (1949). *Hacı Bayrâm-ı Velî*. İslam Kütüphanesi.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı imparatorluğunda aşiretlerin iskanı*. Eren Yayıncılık.
- Öden, Z. G. (1999). *Karası Beyliği*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önder, M. (1973). *Anadolu'yu aydınlatanlar (tanzimata kadar)*. Yapı Kredi Bankası Kültür Yayınları.
- Öngören, R. (2008). Safeviyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 35, 460-462) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Özdemir, M. (2017). 14 -17. yüzyıllar arasında Anadolu'ya gelen Türk göçleri ve Anadolu'nun doğusunda meydana gelen demografik değişimler. *Akera Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(12), 51-76.
- Özkan, A. (2016). Hacı Bayram-ı Velî'nin Eşrefoğlu Rûmî'ye tesiri. Haksever, A. C. (Ed.). *Uluslararası Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği.
- Özköse, K. (2016). Hacı Bayram Velî'nin tesir halkası. Haksever, A. C. (Ed.). *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri Kitabı 1*. Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği.
- Polat, M. S. (2004). *Selçuklu göçlerinin dünyası Karacuk'tan Azîz George koluna*. Kitabevi.
- Polat, M. S. (2021). Türkmenler (Selçuklular) Batı Asya'ya nasıl göçtü? *MUTAD*, 8(2), 309-344.
- Refik, A. (1989). *Anadolu'da Türk aşiretleri (966-1200)*. Enderun Kitabevi.
- Roemer, H. R. (2006). Kızılbaş Türkmenler Safevî teokrasisinin kurucuları ve kurbanları. (Yıldız, H. Çev.). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 38.

- Sak, V. A. (2019). Şeyh Hamid-i Veli ve Nur Halife şahsında Erdebil Tekkesi'ndeki zihniyet değişikliği. Yıldız, M. S., Can, A. & Özkaya, M. (Ed.). *Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, (353-365) içinde. Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Savaş, S. (2002). *XVI. asırda Anadolu'da Alevilik*. Vadi Yayınları.
- Savory, R. M. (1980). *Iran under the Safavids*. Cambridge University Press.
- Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun fethi Selçuklular Dönemi (başlangıçtan 1086'ya kadar)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sheikh, S. (2012). Hacı Bayrâm-ı Veli ve Şeyh Hâmid Aksarâyî arasındaki ilişki. *Hacı Bayram-ı Veli Uluslararası Sempozyumu*. TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Soyyer, A. Y. (1999). Osmanlı'da Kızılbaşlar. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 28(1).
- Sönmez, V. (2017). Hacı Bayram Veli ve Bayramiye ekolünün Anadolu'ya etkisi. Cebecioğlu, E. (Ed.). *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. Kalem Neşriyat.
- Sümer, F. (1992a). *Kara Koyunlular (başlangıçtan Cihan Şah'a kadar)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sümer, F. (1992b). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri-boy teşkilatı-destanları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sümer, F. (1992c). *Safevî Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü (Şah İsmail ile halifeleri ve Anadolu Türkleri)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sümer, F. (2012). Türkmenler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (607-611) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Şah, S. (2007). *Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin hayatı, tasavvufî görüşleri ve menkıbeleri* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H. (2009). Somuncu Baba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 37, 377-378) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Şahin, H. (2012). Hacı Bâyrâm-ı Veli'nin halifesi Emir Sikkînî ve Bayrâmî Melâmîliğinin oluşum süreci. *Hacı Bayrâm-ı Veli Sempozyumu*, (480-488) içinde. TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bâyezî'tin siyasi hayatı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Taşdemir, M. (2011). Tarihe manevi bir yolculuk Şeyh Hamid-i Veli/Somuncu Baba (k.s) Hazretleri. *Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Sempozyum Bildirileri*. Nasihat Yayınları.
- Taşdemir, M. (2018). Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Hazretleri (1331 -1412). Akpolat, N., Karaman, F., & Arslan, M. (Ed.). *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 1, Cilt 1*, (287-300) içinde. İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Taşkın, A. (2014). Şah İsmail erkânı: Alevî toplulukların ortak bir program etrafında toplanma süreci. *Safevîler ve Şah İsmail*. (11-45) içinde. Önsöz Yayıncılık.
- Taşkın, A., & Öner, A. (2017). Erdebil Tekkesinin Rum diyarındaki halifesi Şeyh Hamidi Veli nam-ı diğer Somuncu Baba. *II. Milletlerarası Azerbaycan – Türkiye Münasebetleri Sempozyumunun Bildirileri*. (252-258) içinde. Elektronik Kitap.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. (t.y.). *Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*. (Mecdî, M. E. Çev.). Matba-i Âmire.
- Taşköprülüzâde, I. E. A. E. (1985). *Eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye* (Furat, A. S. (Ed.). Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne giriş*. Enderun Kitabevi.
- Turan, O. (1973). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. Turan Neşriyat ve Matbaacılık Kollektif Şirketi.
- Turan, O. (1996a). *Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm medeniyeti*. Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1996b). *Selçuklular zamanında Türkiye*. Boğaziçi Yayınları.
- Tuysuz, Ş. C., & Yılmaz, Ş. (2019). Safevî Devleti kurulmadan önce Erdebil Dergâhı şeyhlerinin siyasi faaliyetleri (şeyhlikten şahlığa). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3).
- Türkeman, İ. B., & Afşâr, İ. (Emir Kebir). *Âlem Ârâ-yı Abbâsî*.
- Türüt, D. (2019). *Osmanlı'da bir muhalefet hareketi olarak XVI. yüzyılda Kızılbaşlar* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulu, M. (2018). Hacı Bayram-ı Veli – Somuncu Baba ilişkileri. Göktaş, V. & Alkan, H. (Ed.). *III. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İlâhiyât.
- Uluerler, S. (2014). Osmanlı-Safevî ilişkilerinin başlangıcı sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş algısı. Yazıcı, M. (Ed.). *Geçmişten Günümüze I Uluslararası Alevilik Sempozyumu*, (12-37) içinde. Bingöl Üniversitesi Yayınları.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üçer, C. (2005). *Tokat yöresinde geleneksel Alevilik*. Ankara Okulu Yayınları.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-Oğulları tarihi*. Sevinç Matbaası.
- Witteck, P. (1986). *Menteşe Beyliği*. (Gökyay, O. Ş. Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Woods, J. E. (1993). *300 yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*. (Özbudun, S. Çev.). Milliyet Yayınları.
- Yazıcı, T. (1966). Safeviler. *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 10, 53-59) içinde. Milli Eğitim Basımevi.
- Yıldırım, R. (2008). *Turkomans between two empires: The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. [A PhD. Dissertation]. The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University.
- Yıldız, H. (2004). *Anadolu Aleviliği Amasya yöresi bağlamında bir inceleme*. Ankara Okulu Yayınları.
- Yılmaz, S. (1996). Abdurrahman Erzincanî. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 243-245.
- Yinanç, R. (1989). *Dulkadir Beyliği*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

THE ENTRY AND SPREAD OF THE SAFAVID/ARDABIL SECT TO ANATOLIA, ITS ORGANIZATION AND TRANSFORMATION INTO THE QIZILBASH MOVEMENT (14TH AND 15TH CENTURIES)

(Extended Summary)

Safavids, also known as the Ardabiliyya Order, are a religious movement founded by Sheikh Safi al-Din al-Ardabili (d. 1334) and centered in Ardabil. Over time, under the leadership of Sheikh Safi al-Din al-Ardabili, the Safavids began to influence the Middle East and Anatolia, especially the Khorasan region, politically and militarily. Living in the last period of the Ilkhanate State, Sheikh Safi al-Din ensured the spread of the Safavids to a wide geography through the caliphs he sent to the surrounding regions, thanks to the political and economic support given to him by the Muslim Ilkhanate rulers.

After the death of Sheikh Safiyüddin, Sheikh Sadreddin-i Ardabili d. 1397), who assumed the post of sheikh of the Safavid Order, successfully fulfilled the duty he inherited from his father and managed to expand the area of influence of the order. During the reign of Sheikh Sadreddin and later Sheikh Khoja Ali (d. 1429), who became the sheikh of the lodge, caliphs began to be sent to Anatolia. As far as we can determine, Sheikh Abu Hamid al din Aksarayi, known in Anatolia as Somuncu Baba (d. 1412), and Sheikh Abd-ar-Rahman Erzincani were the first caliphs and representatives of the Safavid Order in Anatolia. The Ardabil Order became known and popular in Anatolia through Sheikh Abd-ar-Rahman Erzincani and Somuncu Baba. The prevalence of the Erdebil Order among the Turks also attracted the attention of the nomadic Turkmen tribes living in Anatolia. Over time, the Safavid Order turned into a movement that influenced the religious understanding of these communities. Through the caliphs trained by Somuncu Baba and Sheikh Abd-ar-Rahman Erzincani and sent to the surrounding Turkmen tribes, the vast majority of the nomadic Turkmen tribes in Anatolia became affiliated with this order. During the reign of Haji Bayram Wali (d. 1430), one of Somuncu Baba's most important caliphs, the order and its political influence attracted the attention of the Ottoman Sultan Murad II (d. 1451).

After Sheikh Ismail (d. 1524) became the head of the order, ended the Akkoyunlu State and founded the Safavid State (d. 1501), the Safavid Order became a political problem for the Ottoman State. During the reign of Ottoman Sultan Bayezid II (d. 1512), after the Şahkulu (Şeytankulu) rebellion in "1511", the followers of the Ardabil Order became both an internal and external threat to the state. The followers of the Safavid Order, who are described as Qizilbash in Ottoman historical documents, began to be seen as an internal threat with Yavuz Sultan Selim.

In our study, the Safaviyya/Ardabiliyya Order's entry into Anatolia, its spread, organization and social base finding process is revealed and its relation with the Qizilbash rebellion movements experienced in the last period of the reign of Ottoman Sultan Bayezid II is determined. The information obtained is interpreted in the light of historical-sociological method. In addition, in this study, by emphasizing the historical roles of the caliphs of the Ardabil Order, Sheikh Abu Hamid al din Aksarayi, Somuncu Baba with his famous name in Anatolia and Sheikh Abd-ar-Rahman Erzincani in the spread and base finding process of the Ardabil Order in Anatolia, it is aimed to evaluate the possibility and capability of this order to organize politically and militarily and to reach a military power among the settled and nomadic Turkmen tribes in Anatolia in the light of historical data. In similar studies conducted in this field, it was determined that the contributions of Somuncu Baba, Sheikh Abd-ar-Rahman Erzincani and the disciples they trained to the Qizilbash movement were not emphasized enough, and it was felt necessary to conduct such a study in order to eliminate this deficiency. With this research, it was aimed to contribute to the studies conducted on this subject and to complete the deficiencies identified in the field. As a result of the intense efforts of the sheikhs of the Safavid order and their first caliphs in Anatolia, Abd-ar-Rahman Erzincani and Somuncu Baba, the lodge spread among the Turkmen tribes. The Turkmens belonging to the Safavid-Erdebiliyye Order were organized as a political and military force with the arrival of Sheikh Cüneyd in Anatolia. The first Ottoman Sultan to notice the secret activities of the Safavid Order in Anatolia was Yıldırım Bayezid. With the revelation of Somuncu Baba's true identity, the Ottoman state officials began to have their first suspicions about the Ardabil Order. It is estimated that Somuncu Baba, who was disturbed by the state officials' suspicions about him, left Bursa and settled first in Darende and then in Aksaray after the Ankara War. Taking advantage of the political instability caused by the Ankara War, Abd-ar-Rahman Erzincani accelerated the organization process by accelerating the guidance activities of Somuncu Baba and their caliphs among the Turkmen tribes in Anatolia.

It is thought that when Ottoman Sultan Murat II ascended to the throne, he realized the influence of Haji Bayram Wali, the most powerful caliph of the Ardabil Order, over the Qizilbash and therefore brought him to Edirne and questioned his intentions.

It is seen that the Qizilbash Turkmens in Anatolia, who managed to complete their political and military organization until the reign of Ottoman Sultan Bayezid II, rebelled upon the instructions of Shah Ismail when he founded the Safavid State.

After the Qizilbash rebellions, with the accession of Yavuz Sultan Selim to the throne, the Qizilbash movement became an internal threat to the Ottoman State, and the sheikh of the Safavid-Ardabiliyye Order to which they were affiliated, Sheikh/Shah Ismail, and the Safavid State he founded, became an external threat.

Abd-ar-Rahman Erzincani and Somuncu Baba are two great Safavid caliphs who made great efforts to make the Safaviyye/Erdebiliyye Order known in Anatolia and to spread among the Turkmens. Through them and the caliphs and dervishes they trained, the nomadic Turkmen tribes were connected to the Ardabil Order. Sources have been very reluctant to establish a connection between Somuncu Baba and his most powerful caliph, Haji Bayram Wali, with the Ardabil Order and the Qizilbash movement that emerged later, and for political reasons, they preferred to define the Bayramiyye Order as an independent movement. Especially after Yavuz Sultan Selim, the state's perception of the Qizilbash and the Safavid State as internal and external threats made the members of the Bayramiyye Order uneasy. After this date, the Bayramiyye Order and its sheikhs formed a separate entity from the Qizilbash movement. However, although the members of the Bayramiyye Order had cut off their political ties with the Safavid Order and its lodge, they continued to remain loyal to the tradition of this order and its sheikhs as a Sufi teaching.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Çavuşlu, K. (2025). Safeviyye/Erdebiliyye Tarikatı'nın Anadolu'ya girişi, yayılması; teşkilatlanma ve Kızılbaşlık hareketine dönüşme süreci (14. ve 15. asırlar). *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 53-70.

Çavuşlu, K. (2025). The entry and spread of the Safavid/Ardabil Sect to Anatolia; its organization and transformation into the Qizilbash movement (14th and 15th centuries). *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 4, 53-70.

Yazar / Author

Kerem ÇAVUŞLU

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Eğitim Müfettişi
keremcavuslu@hotmail.com, 0000-0003-4394-1102

Geliş Tarihi / Received

01 Nisan / April 2025

Kabul Tarihi / Accepted

27 Haziran / June 2025

Yayın Tarihi / Published

30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Haziran / June

Sayı / Issue

4

Sayfa / Pages

53-70

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.